

**ŞAGİRD LƏRİN MÜSTƏQİL İŞİ KİMİ SİTUASIYA TIPLİ, QEYRİ-
STANDART MƏSƏLƏLƏRİN HƏLLİ ÜSULLARI**

M.M.Abbasov¹, A.V. Zülfüqarova², S.M.Abbasdadə¹

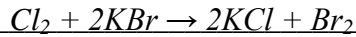
¹*AMEA Neft-Kimya Prosesləri İnstitutu*

²*Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin Təhsil İnstitutu*

2018-2019-cu tədris ilindən Azərbaycan Respublikası Dövlət İmtahan Mərkəzinin keçirdiyi qəbul imtahanlarında situasiya tipli məsələlərdən istifadə edilmişdir. Bu məqsədlə həmin tipli məsələlər və onların həlli üsulları bu məqalədə öz əksini tapmışdır.

Məsələ 1. 50 qram 30%-li xlorid turşusunun artıqlaması ilə götürülmüş manqan (IV) oksid ilə qarşılıqlı təsirindən alınan xloru 1 litrində 0,5 mol kalium bromid olan 200 ml məhluldan keçirirlər. Əgər hər bir mərhələdə məhsulun çıxımı 80% olarsa, ayrılan bromun kütləsini qramla hesablayın.

a) Baş verən reaksiyaların tənliklərini yazın və əmsallaşdırın:

b) Xlorid turşusu məhlulundakı hidrogen-xloridin kütləsini (qramla) hesablayın.

$$\underline{\frac{50 \cdot 30}{100} = 15 \text{ qr HCl}}$$

c) Hidrogen-xloridin mol miqdarını müəyyən edin.

M(HCl) = 36,5 q/mol.

$$\underline{v(HCl) \frac{15}{36,5} = 0,4 \text{ mol}}$$

d) Məhsulun çıxımının 80% olduğunu nəzərə alaraq alınan xlorun mol miqdarını müəyyən edin.

$$\underline{v(Cl_2) \frac{0,4 \cdot 80}{100} = 0,08 \text{ mol}}$$

e) Başlanğıc məhluldakı kalium-bromidin mol miqdarını hesablayın.

$$\underline{v(KBr) \frac{200 \cdot 0,5}{1000} = 0,1 \text{ mol}}$$

k) Bromun çıxımının 80% olduğunu nəzərə alaraq ayrılan bromun kütləsini (qramla) hesablayın.

M(Br₂) = 160 q/mol.

$$\underline{v(KBr) = 2v(Cl_2) = 2 \cdot 0,08 = 0,16 \text{ mol olmalıdır.}}$$

Deməli Cl_2 artıqdır, KBr çatmır.

$$\frac{2 \text{ mol } KBr\text{-dən} \quad \text{---} \quad 1 \text{ mol } Br_2 \text{ ayrılır}}{0,1 \text{ mol } KBr\text{-dən} \quad \text{---} \quad x} \quad \Bigg/ \quad x = 0,05 \text{ mol} \quad \Bigg| \quad \begin{array}{l} m(Br_2) = 0,05 \cdot 160 = 8 \text{ qr} \\ m(Br_2) \frac{8 \cdot 80}{100} = 6,4 \text{ qr} \end{array}$$

Məsələ 2. Kalium-permanqanat və təbaşir qarışığının 11,32 qramını artıqlaması ilə götürülmüş xlorid turşusunda həll edirlər, bu zaman 3,36 l (n.ş.-də) qaz halında maddə ayrılır. Başlanğıc qarışıqdakı komponentlərin kütlə payını (%-lə) hesablayın.

$M(KMnO_4) = 158$ q/mol; $M(CaCO_3) = 100$ q/mol.

a) Kimyəvi reaksiyaların tənliklərini yazın və əmsallaşdırın.

b) Qarışıqda $KMnO_4$ -ün mol miqdarını x mol $CaCO_3$ -ün y mol qəbul edin. İki məchullu tənliklər sistemini qurun.

$$\frac{m(\text{qarışıq}) = 158x + 100y = 11,32}{V(CO_2) = \frac{5}{2} \cdot 22,4x + 22,4y = 3,36} \quad \Bigg| \quad \left\{ \begin{array}{l} 158x + 100y = 11,32 \\ 2,5x + y = 0,15 \end{array} \right.$$

c) Sistem tənliyi həll edərək qarışıqdakı $KMnO_4$ və $CaCO_3$ -ün mol miqdarını və onların kütləsini (qramla) hesablayın.

$$x = 0,04 \text{ mol}; \quad y = 0,05 \text{ mol } CaCO_3$$

$$m(KMnO_4) = 0,04 \cdot 158 = 6,32 \text{ qr}; \quad m(CaCO_3) = 0,05 \cdot 100 = 5 \text{ qr}$$

d) Başlanğıc qarışıqdakı $KMnO_4$ və $CaCO_3$ -ün kütlə payını (%-lə) hesablayın.

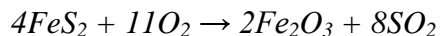
$$m(\text{qarışıq}) = 6,32 + 5 = 11,32 \text{ qr}$$

$$\omega(KMnO_4) = \frac{6,32}{11,32} \cdot 100\% = 55,83\%; \quad \omega(CaCO_3) = 44,16\%$$

Məsələ 3. Pirit nümunəsini yandıran zaman onun kütləsi 20% azalır. Yanmadan sonra alınan bərk qarışıqdakı maddələrin kütlə payını (%-lə) hesablayın.

$M[FeS_2] = 120$ q/mol.

a) Reaksiyanın tənliyini yazın və əmsallaşdırın:

b) Fərz edək ki, dəmir disulfidin miqdarı $x+y$ moldur, onun y molu parçalanmışdır. Onda x və y arasındakı münasibəti müəyyən edin.

$$\frac{y[M(FeS_2) - 1/2M(Fe_2O_3)]}{(x + y) \cdot M(FeS_2)} \cdot 100\% = 20\%; \quad 80y = 120x$$

$$m(FeS_2) = \nu \cdot M = x \cdot 120; \quad \nu(Fe_2O_3) = \frac{y}{2}$$

c) Alınan qarışıqda $\omega(FeS_2)$ və $\omega(Fe_2O_3)$ -ü hesablayın (%-lə).

$$m(\text{qarışıq}) = 120x + 80y = 120x + 120x = 240x$$

$$\omega(FeS_2) = \frac{120x}{240x} \cdot 100\% = 50\%$$

$$\omega(Fe_2O_3) = 50\%$$

Məsələ 4. Bir valentli metalın duzunun 74,4 qramı bağlı qabda qızdırılır, bu zaman 26,8 ml 11,2 mol/l qatılıqlı rəngsiz maye alınır. Əgər duzun tərkibində metal, hidrogen, 25,8% kükürd və 51,61% oksigen olduğu məlumdursa, duzun formulunu müəyyən edin.

a) Duzun mol miqdarını müəyyən edin.

$$26,8 \text{ ml} = 0,0268 \text{ l (maye)}$$

$$\nu(\text{duz}) = C \cdot V = 11,2 \cdot 0,0268 = 0,3 \text{ mol}$$

b) Duzun molyar kütləsini müəyyən edin.

$$M(\text{duz}) = \frac{m}{\nu} = \frac{74,4}{0,3} = 248 \text{ q/mol}$$

c) Bir mol duzdakı kükürd və oksigen atomlarının mol miqdarını müəyyən edin.

$$\nu(S) = \frac{248 \cdot 25,8}{32 \cdot 100} = 2 \text{ mol}; \quad \nu(O) = \frac{248 \cdot 51,61}{16 \cdot 100} = 8 \text{ mol}$$

d) Metalı müəyyən edin.

Metal Li, Na, K ola bilər. Çünki onların duzları suda davamlıdır.

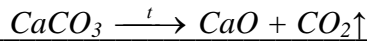
Onlardan yalnız Na məsələnin şərtini ödəyir.

e) Duzun kimyəvi formulunu müəyyən edin.

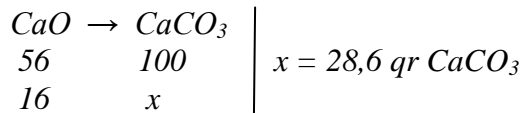
$$Na_2S_2O_3 \cdot 5H_2O; \quad M = 248 \text{ q/mol}$$

Məsələ 5. 30 qram əhəngdaşını közərdən zaman 16 qr kalsium-oksüd alınır. Əhəngdaşındakı kalsium-karbonatın kütlə payını (%-lə) hesablayın.

a) Reaksiyanın tənliyini yazın.

b) Əhəngdaşındakı CaCO_3 -ün kütləsini qramla müəyyən edin.

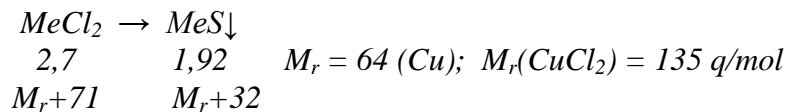

c) Əhəngdaşındakı CaCO_3 -ün kütlə payını faizlə müəyyən edin.

$$\omega(\text{CaCO}_3) = \frac{m(\text{CaCO}_3)}{m(\text{əhəngdaşı})} \cdot 100\% = \frac{28,6}{30} \cdot 100\% = 95,3\%$$

Məsələ 6. Tərkibində 1,02 qram sulfid turşusunun duzu olan məhlulə, tərkibində 2,7 qram ikivalentli metalın duzu olan məhlul əlavə etdikdə 1,92 qram çöküntü ayrılır. Əgər maddələr tamamilə reaksiyaya daxil olursa, onda hansı duzlar götürüldüyünü müəyyən edin.

a) Metalın nisbi atom kütləsini müəyyən etmək üçün tənəsüb qurun.

$$M_r(\text{Me}) \quad \underline{64}$$

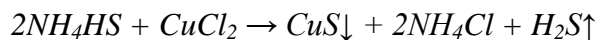
b) $v(\text{xlorid}) = \frac{2,7}{135} = 0,02 \text{ mol}$

c) $v(\text{sulfid}) = v(\text{CuCl}_2) = 0,02 \text{ mol}$

d) $M(\text{sulfid}) = \frac{1,02}{0,02} = 51 \text{ q/mol}$

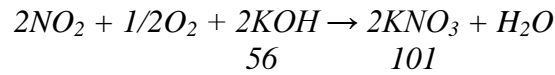
e) sulfid və xloridin kimyəvi formulu Sulfid NH_4HS ; xlorid CuCl_2

k) baş verən reaksiyanın tənliyini yazın ...

Məsələ 7. Azot (II) və (IV) oksidlər qarışığının 5,6 litrini (n.ş.) 2 l oksigenlə (n.ş.) qarışdırırlar, sonra qazları tərkibində 30 qr KOH olan məhluldan keçirirlər. Məhluldan keçən qazın analizi (0,5 l n.ş.-də) göstərir ki, bu oksigendir. Başlanğıc qaz qarışığının həcm payını (%-lə) və məhluldakı həll olan maddələrin kütlə payını (%-lə) hesablayın (son məhlulun kütləsi 1 kq-dır).

a) Kimyəvi reaksiyaların tənliklərini yazın.

b) $v(NO_2) \frac{5,6}{22,4} = 0,25 \text{ mol}$, $v(KOH) \underline{0,25 \text{ mol}}$; $m(KOH) \underline{0,25 \cdot 56 = 14 \text{ qr.}}$

c) $m(KOH) \text{ artıq qalan } \frac{30-14}{1000} \cdot 100\% = 1,6\%$; $30 - 14 = 16$ qr.

$m(KNO_3) \text{ alınan } \underline{101 \cdot 0,25 = 25,25}$ qr.

d) NO üçün ümumi reaksiya:

e) Əgər NO və NO₂ qarışığında NO-nun həcmi x olarsa onda;

$v(O_2) \text{ sərf olunan } \underline{2 - 0,5 = 1,5}$ litr; $\frac{3}{4x} + \frac{1}{4}(5,6 - x) = 1,5 \text{ l}$

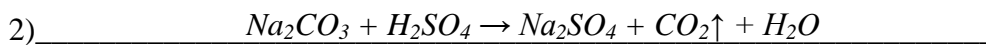
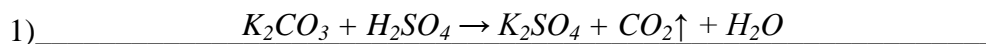
$x \underline{0,2 \text{ l}}$; $\varphi(NO) \frac{0,2}{5,6} \cdot 100\% = 3,7 \%$

Məsələ 8. Natrium və kalium karbonatları qarışığının 4 qramını sulfat turşusu ilə işləyirlər. Bu zaman metalların sulfatları qarışığından 5,12 qr alınır. Başlanğıc qarışıqdakı maddələrin kütlə payını (%-lə) hesablayın.

$M(K_2CO_3) = 138 \text{ q/mol}$; $M(K_2SO_4) = 174 \text{ q/mol}$; $M(Na_2CO_3) = 106 \text{ q/mol}$;

$M(Na_2SO_4) = 142 \text{ q/mol}$.

a) Reaksiyaların tənliklərini yazın.

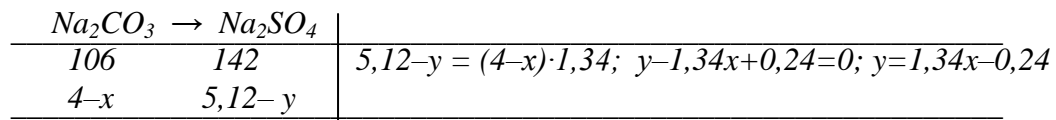
b) Başlanğıc qarışıqdakı K₂CO₃-ün kütləsini x, K₂SO₄-ün kütləsini y qəbul edin.

Tənasüb qurun və x ilə y arasındakı münasibətləri müəyyən edin.

$m(K_2CO_3) = x \text{ qr}$; $m(Na_2CO_3) = 4 - x \text{ qr}$; $m(K_2SO_4) = y \text{ qr}$; $m(Na_2SO_4) = 5,12 - y \text{ qr}$

$K_2CO_3 \rightarrow K_2SO_4$	
$138 \quad 174$	$x:y = 138:174; \quad y = 1,26x$
$x \quad y$	

c) 2-ci tənliyə əsasən ikiməchullu tənliklər sistemi qurun.

$$\begin{cases} y = 1,26x \\ y = 1,34x-0,24 \end{cases}$$

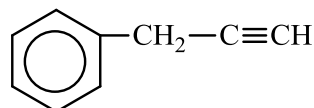
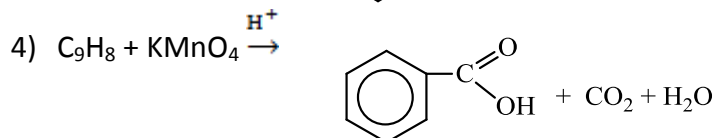
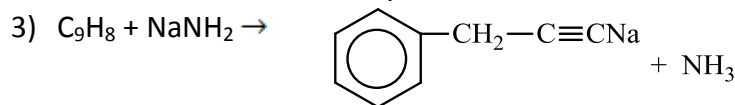
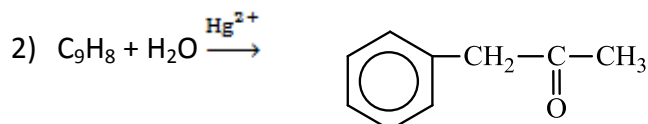
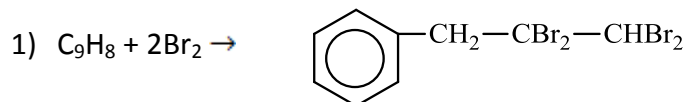
d) Tənliklər sistemini həll edərək x və y-i müəyyən edin.

$$x = 3 \text{ qr}; \quad y = 4 - 3 = 1 \text{ qr}$$

$$e) \omega(K_2CO_3) = \frac{3}{4} \cdot 100\% = 75\%$$

Məsələ 9. Benzol sırası olan C_9H_8 birləşmə bromlu suyu rəngsizləşdirir, Kuçerov reaksiyasına daxil olur, natrium amid ilə əvəz etmə reaksiyasına daxil olursa, birləşmənin quruluşunu yazın və adlandırın.

a) Natrium amidlə reaksiya birləşmənin molekulunda $-C \equiv CH$ rabitəsinin olduğunu göstərir, hansı ki, bu rabitə bromlu suyu rəngsizləşdirir.
b) Kimyəvi reaksiyaların tənliklərini yazın.

c) Birləşmənin (C_9H_8) quruluşu _____

Məsələ 10. 1,06 qram maye halındakı X üzvi maddəsi yanarkən 0,90 qr su və 3,52 qr karbondioksid alınır (hansı ki, koklaşması zamanı kömür ayrılır). Bu maddənin buxarlarının sıxlığı azotun sıxlığından 3,79 dəfə çoxdur. X maddəsinin qaynar CrO_3 və H_2SO_4 qarışığı ilə oksidləşməsi zamanı kristallik A maddəsi əmələ gəlir, hansı ki, bu maddə NaOH və NaHCO_3 -ün suda məhlulunda həll olur. A maddəsinə qızdırdıqda su ayıraraq B maddəsinə çevrilir.

$$\text{a) } \nu(\text{H}_2\text{O}) \frac{0,9}{18} = 0,05 \text{ mol}; \nu(\text{H}) = 0,1 \text{ mol} \quad \omega(\text{H}) \frac{0,1}{1,06} \cdot 100\% = 9,4 \%$$

$$\nu(\text{CO}_2) \frac{3,52}{44} = 0,08 \text{ mol}; \nu(\text{C}) \nu(\text{CO}_2) = 0,08 \text{ mol};$$

$$\text{m(C)} \frac{0,08 \cdot 12}{1} = 0,96 \text{ qr}; \quad \omega(\text{C}) \frac{0,96}{1,06} \cdot 100\% = 90,6 \%$$

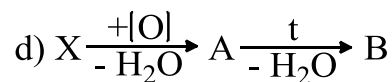
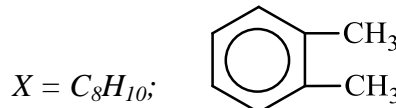
b) X-in (C_xH_y) empirik formulu müəyyən edin.

$$x:y = \frac{90,6}{12} : \frac{9,4}{1} = 4:5$$

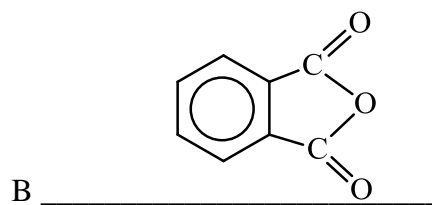
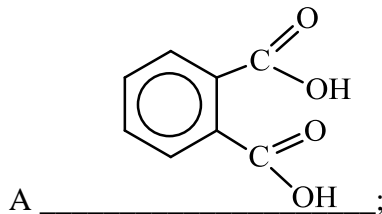
Empirik formulu C_4H_5 ; Molekulyar formulu $(\text{C}_4\text{H}_5)_n$

$$\text{M(X)} \frac{28 \cdot D_{N_2}}{1} = 28 \cdot 3,79 = 106 \text{ q/mol.}$$

c) X-in quruluş formulu yazın.

A və B maddələrini müəyyən edin.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. M.M.Abbasov, V.M.Abbasov və b. VII siniflər üzrə kimya dərslisi. Bakı, Azpoliqraf, 2018, 94 səh.
2. M.M.Abbasov, V.M.Abbasov və b. VIII siniflər üzrə kimya dərslisi. Bakı, Azpoliqraf, 2018, 94 səh.
3. M.M.Abbasov. Abiturientlər üçün kimyadan vəsait, I hissə. Bakı, Abiturient jurnalının xüsusi buraxılışı, 2007, 460 səh.

М.М.Аббасов, А.В.Зульфугарова, С.М.Аббасзаде

Методы решения нестандартных задач ситуативного типа как самостоятельная работа учащихся

РЕЗЮМЕ

С 2018-2019 учебного года на вступительных экзаменах, проведенных Государственным Экзаменационным Центром Азербайджанской Республики, были использованы задачи ситуативного типа. С этой целью в данной статье нашли свое отражение задачи такого типа и методы их решения.

M.M.Abbasov, A.V. Zulfugarova, S.M.Abbaszade

Methods for solving non-standard tasks of a situational type as an independent work of students

SUMMARY

Tasks of situational type have been used in the entrance examinations held by State Examination Center of Azerbaijan Republic from academic years of 2018-2019. On this purpose, these types of tasks and their solving methods are given in this article.

Açar sözlər: situasiya, qeyri-standart məsələ, analiz, sintez, məsələ həlli üsulları.

Ключевые слова: ситуация, нестандартная задача, анализ, синтез, способы решения задачи.

Key words: situation, non-standart task, analysis, synthesis, task solving methods.